

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Boqijonova Anoraxon Ashurali qizi

Farg'ona davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8343480>

ARTICLE INFO

Received: 06th September 2023

Accepted: 13th September 2023

Online: 14th September 2023

KEY WORDS

Metod, integratsiya, integrativ ta'lim, boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, o'qish, fanlarni birlashtirish, to'ldirish, halollik, kommunikativ, muloqot, nutqni o'stirish, xushmuomalalik.

ABSTRACT

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va tabiiy fanlar darsliklaridagi bilimlarini birlashtirish orqali kommunikativ madaniyatini integrativ yondashuv asosida oshirish usullari yoritib berilgan.

KIRISH. Mamlakatimizda ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan islohotlarda ta'lim, fan, ishlab chiqarishni integratsiyalash tez-tez tilga olinmoqda. Hozirgi zamon fan-texnika taraqqiyoti, bozor iqtisodiyoti va ishlab chiqarish bilan uzviy hamkorlikda rivojlanishi zarurligi ahamiyatli g'oyalardan biridir. Shuning uchun ham ta'limni rivojlantirishda integratsiyadan unumli foydalanish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirishda integrativ yondashuv asosida shakllantirish masalalari – “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, 2022 — 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning “Taraqqiyot strategiyasi”da va boshqa me'yoriy hujjatlarda uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish vazifalari belgilangan bo'lib, bu esa ta'lim jarayonida o'quvchilar bilan ishlash, ularni barkamol avlod sifatida shakllantirish davlat miqyosida muvaffaqiyatli amalga oshirilishida zamin bo'lmoqda. Jumladan, “Ta'lim to'g'risida”gi qonunning 9-moddasida “Boshlang'ich ta'lim, ta'lim oluvchilarda umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan” deb alohida ta'kidlangan[1].

METOD VA METODOLOGIYASI. Ta'limda integratsiyani qo'llash bugungi kun o'quvchilari uchun fan qiyinchiliklari, mavzularning ortiqcha tushunarsiz holatlarini bartaraf etish, mavzularni o'quvchilar ong-shuuriga singib ketishi kabi mashaqqatli vaziyatlarning o'z yechimini topmoq yetakchi sifatida yordam bermoqda. Zamon tobora avj olib o'zgarayotgan bir paytda, ta'lim tizimimizga ham talaygina o'zgarishlar va yangiliklar kiritilmoqda. Shu jumladan, umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi va ko'plab ixtisoslashtirilgan maktab boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun fanlarni integratsiyalab o'tish talab qilinmoqda[3]. Yuqoridagi muammoli vaziyatlar va boshqa ko'plab ziddiyat hamda kamchiliklarni bartaraf

etish yo'lida o'z hissamni qo'shish maqsadida quyidagi "Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ madaniyatni shakllantirish" nomli maqolani yozishga qaror qildim.

Ushbu maqola mazmunan: boshlang'ich ta'lim, boshlang'ich sinf, integratsiya, integrativ ta'lim, kommunikatsiya, kommunikativlik, kommunikativ madaniyat, nutqiy madaniyat, muloqot madaniyati, kommunikativ shakllanish, ilmiy dunyoqarash, rivojlanish kabi tushunchalarni qisqacha izohi berib boriladi.

Boshlang'ich ta'lim — umumiy o'rta ta'limning dastlabki bosqichi. O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich ta'lim 1 — 4-sinflarda bolalarga ilk ta'lim berish, ularni ma'naviy kamol toptirishning boshlanish davri hisoblanadi. U 1 — 4-sinflarni o'z ichiga oladi va o'qish 6 — 7 yoshdan boshlanadi. Bunda ta'lim mazmunini belgilash muhim ahamiyatga ega[1].

Integratsiya — so'zi lotincha "integro"—"tiklash", "to'ldirish", —"integer"—"butun" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, integratsiya — ayrim bo'laklarning yoki elementlarning bir-biriga qo'shilishi, bir butunga aylanishi, yaxlitlanishidir[2]. Integratsiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida tizimlarning bog'lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir.

Integrativ ta'lim — o'quvchilarning ong-tasavvurida bizni o'rab turgan dunyo haqida yanada to'liq va atroflicha keng tasavvur qilish imkoniyatini yaratadi. Bolalar o'z bilimlarini amaliyotda aniq va lo'nda, ravon ifoda etishga muvassar bo'lishadi, chunki bu yondashuvda bilimlarning tub mohiyati keng ochib berish imkoniyati olamni bir butunlikda, bir-biriga bog'liq holda tasavvur qilish kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi[2].

Kommunikativlik — shaxslararo muloqot madaniyatiga ega bo'lishi, suhbatdoshini tinglash va eshitish qobiliyatini, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot to'plash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish, va noverbal xulq-atvorining ko'rinishi[4].

Kommunikativ madaniyat — kommunikativ nutq madaniyati kishilar bilan erkin muloqot qilish imkonini beradi. U jamiyat tashqarisida yashashga qodir emas, chunki u bir ijtimoiy borliqdir. Kommunikativ madaniyat asosiy xususiyatlarni va xususiyatlarni o'z ichiga oladi[4].:

- ochiqlik darajasi;
- muloqot qilishda motivatsiya mavjudligi;
- umumiy madaniyat;
- nutq va til rivojlanishi.

Muloqot madaniyati — odamlarni hurmat qilish, xayrixohlik, samimiyat, bag'rikenglik va hokazolar kabi ma'lum xarakter xususiyatlarining mavjudligini nazarda tutadi. Muloqot madaniyati xushmuomalalilik kabi o'ziga xos xususiyatlarni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi[4].

Xushmuomalalilik — xarakterli xususiyat, uning asosiy mazmuni insoniy muloqotning turli vaziyatlarida muayyan xatti-harakatlar qoidalariga rioya qilish odati, odob-axloq qoidalariga rioya qilishdir[4].

TADQIQOT NATIJASI. Fanlararo aloqadorlik nazariyasining taraqqiyotida tabaqalashtirilgan holat hukm sursa ham amaliyotda integratsiya, o'zaro aloqadorlik fanning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan fanlararo aloqadorlik muammolarini hal etishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar ijtimoiy hayot talabidir.

Yuqorida ko'rib chiqqan ilmiy atamalar va ularga berilgan munosib ta'riflar orqali shuni tushunishimiz mumkinki, bugungi kunning yosh avlod vakillari bo'lmish boshlang'ich sinf o'quvchilariga darslarni bir-biriga integratsiyalash orqali o'tilsa ham darslar qiziqarli o'tadi, ham o'quvchilar o'ziga kerakli bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga fanlarni bir-biriga integratsiyalab o'tish jarayoni o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi ko'plab ko'zga ko'ringan hal qilish biroz qiyin bo'lgan yoki shunaqa qiyindek ko'ringan va bugungi kunning dolzarb masalalaridan biriga aylanib ulgurgan tushunarsiz, ziddiyatli, qiyin va zerikarli, qiziqarsiz va boshqa ko'plab shunga o'xshash holatlardan halos bo'lish imkonini beradi.

O'qituvchilar boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars berish jarayonida mavzularni tushuntirar ekan, bu jarayonlarda kitobidagi mavzulardan biroz chetlab boshqa fanlar bilan ham aloqasini, bog'liqlik tomonlarni topib, shu bog'liqlik joylarini o'quvchilarga sodda va ravon tilda tushuntirib bersa, bu holatda ham o'qituvchi o'z maqsadiga erishadi. Bundan tashqari, o'quvchilar mavzuni ortiqcha qiyinchiliksiz zerikmasdan tushunib olishadi. Buning uchun o'qituvchilardan shu kunda o'tadigan mavzuni o'qib-o'rganib, tahlil qilib, o'quvchilar uchun tushunarsiz va biroz chigal, biroz murakkabroq bo'lgan jumllarini o'ziga belgilab olib, shu jumllarni fanlararo integrativ yondashuv asosida tushuntirib bersa, ta'lim talablari, ish rejasi va o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan natijasiga oson va samarali erishadi.

O'qituvchilar o'z darslarida integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kommunikativ madaniyatni shakllantirar ekan, avvalo, o'zi kommunikativ shakllangan, integrativ dars ko'nikmalarini puxta egallagan bo'lishi darkor[5].

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars berish jarayonida fanlararo integratsiyani barcha o'tilayotgan darsliklar mavzusida qo'llashimiz lozim. Integrativ yondashuv nima ekanligini boshlang'ich sinf o'quvchilariga juda qiziqarli va esda qolarli qilib tushuntirish va ongiga singdirish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili, o'qish darslarida mavzularni xalq og'zaki ijodi, ijod namunalari bilan ham integratsiyalab o'tish kerak, chunki bola o'zi yashayotgan millatning ma'naviy-ma'rifiy merosidan boxabar bo'lishi lozim[2].

Boshlang'ich sinf o'quvchilari darsliklar tarkibiga o'zbek xalq maqollari, o'zbek xalq topishmoqlari, tez aytishlar, ibratli hikoyalar, masal, matal kabi og'zaki meroslarimizdan ko'proq qo'shib tushuntirib berishimiz lozim. Chunki, yosh o'sib kelayotgan avlod vakillari bu kabi ibratli so'zlardan o'zlariga juda yaxshi fikrlarni qabul qilib olishlari lozim.

MUHOKAMA. Aynan boshlang'ich sinf o'quvchilari darslikdagi uyga vazifa qilib berilgan biron hikoyani aytib berishda qiynaladi. Odatda buning sabablari, mavzuni yaxshi o'qimaganligi, hikoyani aytib bera olish qobiliyati yo'qligi, sinfdoshlaridan tortinishi hamda shu mavzuga oid qo'shimcha bilimlari va mustaqil fikrlari bo'lmaganligi uchun to'liq yoritib berishga qiynaladi. Quyidagi o'qish va tabiiy fanlar hamda tarbiya darsliklaridagi mazmunan bir-biriga mos bo'lgan mavzularni integratsiya qilib o'quvchiga tushuntirish metodikasini ko'rishimiz mumkin.. 3-sinf O'qish darsligidagi[6] **"Halollik"** hikoyasini 2-sinf Tabiiy fanlar darsligining 4-bobi 13-mavzusida berilgan **"Sog'lom turmush tarzi"** mavzusiga[7] bog'lab, ya'ni o'qish darsligidagi hikoyani kengroq tushuntirish va halollik haqida ma'naviy fikrlar bilan to'ldirib aytilsa, mavzu yanada mazmunli va qiziqarli chiqadi.

Halollik (O'zbek xalq ertagi). O'tgan zamonda bir dehqon bo'lgan ekan. Uning kambag'al oshnasi bor ekan. Kunlardan bir kuni u dehqondan bir tanob yerini sotishni iltimos qilibdi. Dehqon yerning bir chekkasini kambag'al oshnasiga sotibdi. Yerni olgan odam bir qalin og'aynisidan qo'sh ho'kiz olib kelib, yer haydayotganida, omochning tishi bir nimaga tegibdi. Dehqon parvo qilmay haydayveribdi. Qaytib o'sha yerga kelganida omochning tishi yana haligi narsaga urilibdi. Kambag'al dehqon: "Ilgari bu yerda daraxt bo'lgan, uning to'nkasi qolib ketgan, shekilli", deb o'ylabdi. U ketmon olib kelib, omoch tishiga qadalgan narsani kovlay boshlabdi. Nihoyat, u yerdan xumcha chiqibdi. Uni ochib qarasa, ichi to'la tilla emish. Dehqon yerning qolgan qismini ham haydab, urug' sepibdi. So'ng ho'kizlarni egasiga topshiribdi. Xumchadagi tillani ko'tarib, to'g'ri yer sotgan dehqon oshnasining uyiga boribdi. U oshnasiga: – "Sizdan olgan yerimni haydayotgan edim, mana shu xumchani topib oldim, ichidan tilla chiqdi. Uni o'zingizga olib keldim", – debdi. Dehqon kambag'alga: – "Men sizga yerni sotganman. Demak, u yerda nimaiki bo'lsa, sizniki bo'ladi. Men yer tagida nima borligini bilmaganman. Sizga xudo beribdi. Bola-chaqangiz bilan maza qilib yashang", – deb xumchani olmabdi. Kambag'al dehqon esa: "Bu boshqa kishining noni. Uni olsam, o'g'ri, jinoyatchi bo'lib qolaman", deb o'ylab, xumchani yana boy dehqonga uzatibdi. Ikkalasi hech kelisha olmabdi. Nihoyat, bir donishmandning oldiga boradigan, undan so'rab, bu ishni hal qiladigan bo'lishibdi ... Donishmand "Qishloqdagi yetim-yesir va beva-bechoralarga bo'lib beringlar", deb maslahat beribdi. Bunga dehqon ham, kambag'al ham rozi bo'libdi. Shunday qilib, ular tillani qishloqdagi beva-bechoralarga, kambag'al, yetim-yesirlarga tarqatishibdi. Kambag'al dehqon esa o'z mehnati bilan halol kun ko'rib, murod-u maqsadiga yetibdi[6].

XULOSA. Yuqorida berilgan xalq og'zaki ijodi orqali dehqonlar qanday mehnat qilishi, birovniki bo'lgan narsani albatta o'z egasiga berish kerakligini, mehnat bilan non topilishini, insonlarning sahiy bo'lish kerakligini, halol ishlab pul topish kerakligi, tabiat ne'mati bizni boqayotganligini, bunday vaziyatlarda albatta donishmandlarga murojaat qilishligini, dono odam donishmand bo'la olishligini o'rganib oladi. Huddi shu xalq og'zaki ijodi o'quvchiga uyga vazifa qilib berilsa, uni sinfda aytib berish jarayonida o'quvchidan kengroq fikrlash kerakligini aytishimiz lozim. Odatda, o'quvchilarning ko'pchiligi hikoya yoki ertakni aytishda qiynalishadi. Bu esa o'quvchining ham bilimlari susayib ketadi, ham axloqiy jihatdan shu qismni o'rganmasdan qoladi, ham nutqi yaxshi rivojlanmay qoladi. Bunday holatdan esa quyidagicha chiqish mumkin. Shunday paytda, shu tushunchalarni (halollik) atrofdagi insonlar misolida, ota-onasi misolida "tushuntirib ber" desak, o'quvchi albatta hikoya aytmasa ham uyidagi otasining qanday yo'llar bilan pul topib kelayotganligini aytadi. Shu gaplarni endi hikoyamiz bilan bog'lang desak bemalol bog'lab keta oladi. Yoki tabiatga doir hikoya bo'lsa, uyga vazifani o'qimagan bo'lsa ham taiatning o'ziga qarab hikoya to'qib ketaveradi. Bu esa bevosita o'quvchining bilimlarini oshiradi, shu yo'nalishdagi axloqni o'rganadi va eng asosiy hikoyani so'zlash orqali nutqi va nutqiy madaniyati ham shakllanadi.

O'quvchilar bir darsning o'zida halollik tushunchasining mohiyatini anglab yetadi, shu bilan birgalikda mavzuni to'liq uyga vazifa qilib aytib berishda mustaqil fikrlarini ham foydalanadi[8]. Bu mustaqil fikrlar esa boshqa fanlardan ya'ni tabiiy fanlardagi va tarbiya fanidagi olgan bilimlarida qo'shib, ularni birlashtirib kengroq yoritib beradi. Bundan bevosita ko'rishimiz mumkinki, o'quvchining boshqa fanlardagi bilimlaridan foydalanib uy vazifasini aytib berishi orqali og'zaki nutqi va nutqiy madaniyati shakllanadi[12].

References:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun.
2. R.Mavlonova, N.Vohidova va b. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. O'quv qo'llanma. – T.: –Fan va texnologiyalar||, 2013. -314 b.
3. Hayitov.A.I. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi,innovatsiya va integratsiyasi. Uslubiy qo'llanma. T.: –Zuhra Baraka Biznes||, 2021. – 129 b.
4. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. Darslik. – T.: –Iqtisod-moliya||, 2011.-425 b.
5. Bakhtiyarovna, M. Z. (2021). Integrated teaching of primary education. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(12), 1332-1336.
6. O'qish kitobi. [Matn]: 3-sinf uchun darslik / M.Umarova, X.Xamrakulova, R. Tojiboyeva. Mas'ul muharrir U.Hamdorov. 4-nashri. – Toshkent: –O'qituvchi|| NMIU. 2019.- 216 b.
7. Tabiiy fanlar [Matn]: 2-sinf uchun darslik / K. Suyarov [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 88 b.
8. Akhmedova, M. T., Narmetova, Y. K., Nurmatova, I. T., & Malikova, D. U. K. (2022). Communicative Competence Formation in Future Teachers Based on an Integrated Approach. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 9(4), 54-60.
9. Ulmasovna, D. M., & Jamshidovna, F. F. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. pedagog, 1(1), 155-159.
10. Salayeva M.S., Beknazarova X.X. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini ijtimoiy mobilligini rivojlantirish // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.2 | SJIF = 6.051 www.in-academy.uz Volume 2 Issue 4, April 2022 ISSN 2181-2888. Pages 136-139.
11. Soliyev I., Ergasheva D. OUR FAVORITE WAYS TO TEACH FAIRY TALES //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – T. 3. – №. 3. – C. 338-342.
12. Furkatovna, A. M. (2022). Methods of Innovation Approach to Forming Communicative Competence of Future Educators. Eurasian Scientific Herald, 10, 53-58.
13. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdieva, S. (2022). VIRTUAL TOUR IN PRIMARY SCHOOL. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(06), 72-77.